

7. Örökségvédelmi javaslatok

7.1. Összefoglaló értékelés

Az épületről a művészettörténet és műemlékvédelmi szakirodalom eddig hallgatott, de a kastély történetével tágabban foglalkozó írások sem szenteltek különösebb figyelmet neki, jóllehet stílusa és építészeti részletei szoros rokonságot mutatnak a főépület 20. századi neogótikus átépítésével. Az is igaz azonban, hogy a kastélyra vonatkozó – ugyancsak meglehetősen szűkszavú – irodalom az első neogótikus kiépítés iránt mutatott érdeklődést, nem a 20. századi immár harmadik romantikus korszak iránt.

Ugyan ez mondható el a műemléki irodalomról is, ami a kastély-együttessel ez ideig nem foglalkozott, ami azzal a sajnálatos következménnyel jár, hogy jogilag kizárólag a kastély főépülete áll műemléki védelem alatt, jóllehet a főépület, a jelen dokumentáció tárgyát képező épület, és a kastély melletti gazdasági szárnyak szoros stílusegységet alkotnak, és az időközben elvégezett műemléki vizsgálat alapján kijelenthető, hogy a kert is védendő műemléki értéket képvisel. Meg kell jegyezni, hogy a martonvásári helyzet nem egyedi jelenség a magyarországi műemléki védelem alatt álló épületek körében. Ennek az 1949 utáni magyarországi társadalmi berendezkedés égisze alatt kialakult műemlékvédelmi gyakorlat és az a közelmúltig fennálló jogi helyzet volt az oka, ami a helyrajzi számra mondta ki a védettséget. A korai időszakban a kastély-együttesek területi egysége még nem erodálódott, s így ez a gyakorlat megfelelt annak a szakmai szempontnak is, amely a „kastély” fogalma alatt automatikusan együttest lát. Hiszen a kastély lényegi velejárója a melléképületek, a park, a major, vagy a kápolna. Ma a szigorúbb jogrendben ez a szakmai szemlélet kényszerűen alárendelődik sok más megfontolásnak, s ha a jogi *status quo* nem került aktualizálásra, akkor olyan helyzet áll elő, mint Martonvásáron, ahol a *per definitionem* műemlék sokkal nagyobb kiterjedésű, mint a jogi védelmet is évező rész. Ez azonban semmit nem változtat az egyes elemek és összefüggésrendszerük értékén.

Az un. kiskastély megjelenése és részletei révén egyértelműen a kastély-együttes meghatározó eleme. Külső formajegyei alapján alig áll a kastély alatt rangban. Belső kialakítása – amennyire a meglehetősen drasztikus és ismételt átalakítások után megítélhető – eredetileg is sokkal szerényebb lehetett.

Az átalakítások során – különösen a nyílászárók tekintetben számos eredeti elemét megőrizte, ami ma még fogódzót biztosít építészeti összefüggések és a főépülettel fennálló kapcsolat rekonstrukciójára.

7.2. Kutatási javaslat

Tekintettel arra, hogy az épületet egészen új funkcióba kívánják helyezni, s ez vélhetően teljes felújítással fog járni érdemes volna szondázó falkutatással tisztázni néhány olyan pontot, ami alátámaszthatja, vagy cáfolhatja az építéstörténeti hipotézist. A kutatás és az építéstörténet pontosítása támpontot jelenthet a tervezéshez is.

7.3. Megőrzésre és fenntartásra vonatkozó javaslatok

A „Kiskastélyt” már olyan mennyiségű és mélységű átalakítás érte, hogy csak érzékeny építészeti megközelítéssel lehet valamilyen egyensúlyt elérni a történeti részletek érvényre juttatása, az új funkciók elhelyezése és egy rekonstruktív helyreállítás jelen esetben építészeti minden bizonnyal unalmas végeredményének elkerülése között. A megőrzésre és fenntartásra vonatkozó javaslatok ezt szeretné elősegíteni.

Vannak **eredeti részletek**, amelyek esetében a megőrzésre kell törekedni. A belső térszerkezetből ilyen az északkelet-délnyugati tengelyű épületrész mára jószerevével csak kielemezhető kéttaktusos elrendezése és a lépcsőház tere. Az előbbit esetleg lehet a helyreállítás során érzékeltetni, különös tekintettel arra, hogy a két traktus közötti tartószerkezet valamilyen formában vélhetőleg meg kell, hogy maradjon. A kéttaktusos térszerkezet esetében eredeti szubsztanciáról azonban már alig beszélhetünk. Más a helyzet a lépcsőház esetében. Ez az épületnek az a része, amelyben a legtöbb történeti részlet maradt fenn, ám nem a feltételezett első periódusból, hanem az emeletes kiépítés idejéből. Szerkezet és anyaghasználat egyaránt egyszerű: a háromkarú lebegő lépcső a műkö fokokkal, a hatszögű, bordúr-mintás cementlap burkolat, a vasrács a fa korláttal a 20. század első felének emlékanyagában nem képvisel kimagasló színvonalat, itt azonban a második építési periódus legépebben megmaradt belsőépítészeti-együttese. Sajnos az épület emeletráépítés idejében tervezett funkciót nem ismerjük, az egyszerű és funkcionális kialakítás alapján irodákra, esetleg szolgálati lakásokra gondolunk. Az ilyen használat inkább tartós, mint reprezentatív anyaghasználatot indokol, ami azonban egyáltalán nem igénytelenséget jelent. Ellenkezőleg, a lépcsőház felülvilágító tere, a lépcső belépőfokának szép íve egyszerű formákkal bár, de az *art decot* idézi, és így módon a korszerű építészeti eszközök az építetői igényességet tanúsítják. Sajnos ez a térrész sem maradt teljesen érintetlen – az

oldalfalak csempézése újabb keletű, s a földszinten a közelmúltban új padlócsempére cserélték a cementlap burkolatot. A számba vett fennmaradt műemléki értékek és az építéstörténet alapján, valamint az utólagos átalakításokkal okozott pusztulást is tekintetbe véve úgy látjuk, hogy mindenképpen megtartandó és megtartható a lépcsőház tere a felülvilágítóval és az emeleti függőfolyosóval. Kíváncsú volna, ha a lépcsőkarok is megmaradhatnának az eredeti fokokkal és korláttal. Ennek lehetőségét azonban a tervezett funkció ismerete nélkül nem lehet megítélni. Mivel a lépcsőház jelenlegi megközelítése építészeti szempontból nem szerencsés és helye a – feltételezett – építéstörténeti kronológia alapján szükségmegoldásnak tűnik, a lépcső elbontása (esetleg áthelyezése) megfontolható, amennyiben a lépcsőház tere és a hozzá kapcsolódó restaurált részletek (felülvilágító, burkolatok, korlátok, emeleti térfalak és nyílászárók) koherensen és kellő hangsúllyal beilleszthetők az új építészeti koncepcióba.

A megőrzés alapvetően mindig az eredeti helyen történő megtartás szempontját is jelenti, ezért a kapualj burkolata is alapkövetelményként eredeti helyén volna fenntartandó. Amennyiben ez a keskeny, s jelenleg sötét és kedvezőtlen arányú közlekedő tér úgy kerül átalakításra, hogy a burkolat ezért helyben nem lesz megtartható, úgy sértetlenül föl kell szedni, úgy, hogy máshol felhasználható legyen (pl. a lépcsőház terének elbontott eredeti burkolata pótlására).

A nyílászárók közül megtartandó minden első periódusú, bélletborításos ablak. A belső ajtók, mint írtuk korábban, jórészt történeti értékkel bírnak, de nem felétlenül vannak eredeti helyükön. Ehhez kapcsolódóan az is nyilvánvaló, hogy a jelenlegi kusza alaprajzot bármilyen célú átfogó felújítás során ritkítani, tisztítani szükséges. Ezért az ajtókkal kapcsolatban csak annyit lehet előírni, hogy ott, ahol nagy valószínűséggel eredeti falazatban eredeti helyükön vannak, maradjanak háborítatlanul. Ahol a tervezett funkció megengedi, ugyancsak maradjanak meg. Amelyek áthelyezése megoldható, azok kerüljenek újrafelhasználásra.

Még nehezebb kérdés a kilincsek kérdése, amelyek közül csak kevés a réz, s gyaníthatóan azok egy része másodlagosan lett felhasználva. Viszonylag nagy számban maradtak meg alumínium kilincsek, amelyeket azonban történeti formák alapján készítettek, talán egyedileg ide. Ezek közül állapotuk függvényében talán megtartható valamennyi – retro értékük bizonyosan van. Örökségvédelmi értékük

nem anyagukban és kivitelükben keresendő, hanem az építési kronológiára utaló forrásértékük miatt.

Megőrzendő és ott, ahol hiányzik pótlendő valamennyi zsalugáter. A kastély főépületén ez valószínűleg nem fog megtörténni (csak a templom déli oldalához tapadó szárnyon kerültek konzekvensen helyreállításra). Valamennyi egykori zsanérjuk meg van, bizonyítva, hogy a 20-as évekre tehető kiépítéskor valamennyi ablaknak volt zsalugáttere. Ez alapvetően meghatározza a homlokzat megjelenését.

Megfontolandó a képslapon látható, azóta megszüntetett hármask ablak megnyitása, ez jó karakter jegye volt az egykori homlokzatnak. Helyreállítása előtt helyét falkutatással hitelesíteni szükséges.

Az egyes részletek megőrzése mellett ugyanolyan fontossága van annak, hogy szükség nélkül eltérő formájú elemek **ne kerüljenek egységesítésre**. Azaz, ahol meglévő, értékkel bíró burkolat (pl. az eltérő méretű, de klasszikusan lerakott különféle parketták) megtartható, ott maradjon meg akkor is, ha nem ugyan olyan, mint esetleg a szomszédos térben. Ezt a célkitűzést nyilvánvalóan moderálják majd a funkcionális elképzelések, de mint irány figyelembe veendő. Ez ugyanis legalább olyan mértékben feltétele annak, hogy a helyreállítás után is „történeti” maradjon az épület, s a steril végeredmény elkerülhető legyen, mint az értékes vagy érdekes részletek megőrzése. Ez a szempont vonatkozik a burkolatokra, vaskorlátokra – de követhető a történeti értékkel bíró különféle kilincsek felújítása esetében is.

A fenti szempontok érvényesítése érdekében javaslom, hogy a felújítás koncepciójának kialakítását kísérje a tervező-kutató-megbízó részvételével tartott konzultáció.